

**ГЕОГРАФИК ТАДЖИКОТЛАРГА
КАРТОГРАФИК МЕТОДЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ**

Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг 20 йиллигига
ҳамда ЎзМУ геодезия, картография ва кадастр кафедрасининг
90 йиллигига бағишланган
Республика катта - ямаллий конференцияси

МАТЕРИАЛЛАРИ

Тошкент, 13-14 май 2011 йил

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КАРТОГРАФИЧЕСКОГО МЕТОДА
В ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ**

МАТЕРИАЛЫ

Республиканской научно-практической конференции
посвященной 20-летию независимости Республики Узбекистан
и 90-летию кафедры геодезии, картографии и кадастра НУУз

Тошкент, 13-14 мая 2011 года

ТИЗИМИНИ (ТАТ) ҚЎЛЛАНИШ ҲАҚИДА.....	229
<i>Сафаров Э.Ю., Тиллаева М.</i>	
КАДАСТР КАРТАЛАРИНИНГ КАРТОГРАФИК ПРОЕКЦИЯЛАРИ ҲАҚИДА.....	231
<i>Бабажанов А.Р. - Успанкулов Б.</i>	
БИНО ИНШОАТЛАР КАДАСТРИНИ ЮРИТИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....	235
<i>Холиқов Р., Акбаралиева З., Мамоев И.</i>	
ЕРЛАРНИ МЕЛИОРАТИВ БАҲОЛАШДА ЛАНДШАФТ ТИЗИМЛИ ЁНДАШУВ.....	237
<i>Нарбаев Ш.К.</i>	
ЕР БОЗОРНИНГ БОСҚИЧМА БОСҚИЧ ШАКЛЛАШТИРИШДА ИЛМий ТЕХНИКА ТАРАҚҚИЁТИ ЮТУҚЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ КЎЛАМЛАРИ.....	239
<i>Турабоев А., Қамшилова Д., Фахрутдинова М., Турсунов Л.</i>	
ТОГ ТУПРОҚЛАРИНИ ҲАРИТАЛАШ ВА БАҲОЛАШДАГИ АЙРИМ МУАММОЛАР ХУСУСИДА.....	242
<i>Мусаев И.М., Ойматов Р.</i>	
ЕР ДЕГРАДАЦИЯСИ МУАММОЛАРИ ВА УЛАРНИ КАРТАЛАШТИРИШ.....	244
4-СЕКЦИЯ	
<i>Аҳмадалиев Ю., Абдурашиев О., Абдуватиев Ҳ.</i>	
ХУДУДНИНГ ТАБИИЙ-АГРАР ИМКОНИАТЛАРИНИ КАРТОГРАФИК УСУЛДА БАҲОЛАШ (ФАРҒОНА ВОДИЙСИ МИСОЛИДА).....	246
<i>Искендеров А., Раҳжанов М., Айтмуратов Б., Сатимов Т.</i>	
ГЕОГРАФИК КАРТАЛАРДАН ГЕОЭКОЛОГИК МУАММОЛАРНИ ЎРГАНИШДА ФОЙДАЛАНИШ.....	248
<i>Валиева Г.Г.</i>	
ТОГ ДАРЁЛАРИ ОҚИМИНИ ПРОГНОЗЛАШДА КАРТОГРАФИК МАЪЛУМОТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ.....	250
<i>Зайнутдинов А., Шаритов Ш., Абдурахимов С.</i>	
ЎҚУВ-ДАЛА АМАЛИЁТИДА КАРТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ.....	252
<i>Тожиёва З. Н.</i>	
АҲОЛИШУНОСЛИК МУАММОЛАРИ: картография ва демографик картография.....	258
<i>Никадамбаева Ҳ. Б.</i>	
ГЕОГРАФИЯ ДАРСЛАРИДА ҲАРИТАНИ ЎРГАНИШДА ЭЛЕКТРОН ЎҚУВ-МЕТОДИК МАЖМУАДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ.....	260
<i>Федорко В.</i>	
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КАРТ В ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ УСТЬЕВ РЕК СРЕДНЕЙ АЗИИ.....	262
<i>Саидбобоев З.</i>	
ТАРИХИЙ КАРТАЛАРНИНГ РИВОЖЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИГА ДОИР.....	265
<i>У.Обидов, Д.Махмудова, Д.Акбарова</i>	
ЎҚУВ АТЛАСЛАРИНИНГ МОҲИЯТИ ВА УЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ.....	267
<i>Абдуллаев И.Х., Абдураимова Х.Д., Амбон А.</i>	
ОХАНГАРОН ШАҲРИ РИВОЖЛАНИШИНИНГ ТАБИИЙ ВА ИҚТИСОДИЙ ГЕОГРАФИК ЖИҲАТЛАРИНИ ЁРТИЛИШИДА КАРТОГРАФИК МАЪЛУМОТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ.....	269

<i>Умарова К. Б.</i>	
РЕСПУБЛИКА ОЛИЙ ЎҚУВ ЙУРТЛАРИДА “ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ”НИ ҲАҚИДА КАРТАЛАРИНИ (ОСИБ ҚЎЙИБ ИШЛАТИЛАДИГАН) ЯРАТИШНИНГ БИР НЕЧТА МАСАЛАЛАРИ....	271
<i>Raxmonov J.U.</i>	
О’РТА ОСИЙОДА ЯШАВ ҲОД ҚИЛГАН АЛЛОМАЛАРНИНГ КАРТОГРАФИЯ СОҲАСИГА ҚО’ШГАН ҲИССАЛАРИ МУҲАММАД АЛ-ХОРАЗМИЙ МИСОЛИДА.....	273
<i>Обидов У., У.Нуралиев</i>	
АРАБ ҲАЛҚЛАРИНИНГ ЎЗБЕКИСТОН ҲАҚИДАГИ КАРТОГРАФИК БИЛИМЛАРИ.....	276
5-СЕКЦИЯ	
<i>Сабитова Н.И., Байназаров К.К.</i>	
ОСОБЕННОСТИ ГЕОМОРФОЛОГИЧЕСКОГО СТРОЕНИЯ УСТОРТА МАМАТКУЛОВ М.М., ЗИКИРОВ И. Я	277
РАСПРОСТРАНЕНИЕ СУФФОЗИОННЫХ ПРОЦЕССОВ НА ТЕРРИТОРИИ ФЕРГАНСКОЙ ВПАДИНЫ	281
<i>Жумаханов Ш.З., Мирзаахмедов Ҳ.С., Камалов Б.Х.</i>	
ТАБИИЙ ВА ТЕХНОГЕН ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ХУДУДЛАР ИҚТИСОДИЁТИГА ТАЪСИРИНИ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ ХУСУСИДА НАЗАРОВ М.Г.	284
ҚАРШИ ЧЎЛИ ТАБИАТИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ГЕОЭКОЛОГИК МУАММОЛАРИ.....	288
<i>Жўраев Қ.А.</i>	
МОЙЛИ ЭКИНЛАР ТАРИХИ, ГЕОГРАФИЯСИ ВА УЛАРНИ ЎЗБЕКИСТОНДА ЕТИШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....	291
<i>Абдурахмонова М.Т.</i>	
ТУПРОҚНИНГ ИҚТИСОДИЙ УНУМДОРЛИГИ, УНИ БЕЛГИЛОВЧИ ОМЛИЛАР ХУСУСИДА.....	292
<i>Ҳайдарова О., Лиуров Ш., Тошбоева Д.</i>	
ФАРҒОНА ВОДИЙСИДАГИ СУҒОРИЛАДИГАН ЕРЛАРНИНГ МЕЛИОРАТИВ ҲОЛАТИ.....	293
<i>Артықова Ф.Я., Бойматов Б.Х.</i>	
ЗОМИНСУВ ДАРЁСИ ОҚИМИНИНГ ЙИЛ ДАВОМИДА ТАҚСИМЛАНИШИ.....	291
<i>Бойматов Б.Х., Сафаров Ж.А.</i>	
САНЗОР ДАРЁ СУВИНИ МИНЕРАЛЛАШУВИ ВА СИФАТ ДИНАМИКАСИ ТАВСИФИ.....	298
<i>Шомуратова Н.Т.</i>	
ЕР УСТИ ВА ЕР ОСТИ СУВЛАРИНИНГ ЭКОТУРИЗМДАГИ АҲАМИЯТИ.....	301
<i>Эназаров Т., Давурова Х., Холмуродов И.</i>	
“ТОПОНИМИКА” - “НОМИШУНОСЛИК МАСАЛАЛАРИ”НИНГ БИР БЎЛИМИ.....	303
<i>Назаров М.Г.</i>	
ҚАРШИ ЧЎЛИ ТАБИАТИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ГЕОЭКОЛОГИК МУАММОЛАРИ.....	308
<i>Рўзиқулов З.Ў.</i>	
ЎЗБЕКИСТОННИНГ ТАШҚИ ИҚТИСОДИЙ ГЕОГРАФИЯСИ.....	310

маълумотларни ҳисобга олган ҳолда ахборотларнинг компьютер базасини яратиш.

Юқорилардан қуришиб турибдики, бино ва иншоотлар кадастрининг асосини ҳуқуқий руйхатга олиш ташкил этади. Бундай руйхатлаш ҳужжатларида уларни микдорий ва сифат ҳисоби маълумотлари, шунингдек қиймати келтирилган. Ушбу руйхатлаш маълумотлари уларни солиқга тортиш, сугурталаш, гаровга қуйиш ва бошқа тижорат максдалари учун асос бўлади. Бугунги кунда республикамизда ҳам бу маълумотларни олиш ва қайта ишлашнинг автоматлаштирилган тизимига утилмоқда. Бино ва иншоотлар кадастрини юритишга ҳам геоахборот тизимлари Auto cad дастурлари кенг қулданила бошланди. Гап шундаки, геоахборот тизими жуда қулай бўлиб, у уз навбатида бирор бино ва иншоотни аэротасвирга олиб компьютерга киритади ва қайта ишлайди. Унинг қулайлиги яна шундан иборатки солиқ инспектори ёки кадастр хизматининг мутахассиси уша ҳудуд ёки бино-иншоотга қайтадан улчов ишларини бажариб утирмасдан мавжуд ўзгаришларининг компьютер-да ҳисобга олиб қуяди, ҳолос. Бу аниқгина қулай кам харажатлидир, аммо унинг аниқлиги анча паст бўлади, негаки мазкур аэротасвир ушбу масштабга келтирилган объективли фотоаппарат орқали бинолар томининг устки қисмидан суратга олади. Одатда биноларнинг том қопламаси уйнинг асосий деворидан 80-100 см чиқиб турган бўлади. Натижада бино иншоотларни бундай тасвирлардан фойдаланган ҳолда баҳолаш унчалик туғри бўлмайди. Бундай ҳолат айниқса мураккаб шаклли бино ва иншоотларда яққол намаён бўлади. Буни туғирлаш учун бундай баҳолаш натижаларига зарурий тузатмалар киритиш керак, деб ҳисоблаймиз. Бундай тузатмаларнинг киритилиши бино ва иншоотлар қийматини анчагина туғри аниқлашга имкон беради.

Юқоридагилар билан бир қаторда, бино ва иншоотлар кадастрини юритиш натижаларини тула ақс эттирувчи махсус статистик гуҳламни яратиш (ер ресурслари каби) ва ҳар йили нашр этилишини йулга қуйиш зарур. Гап шундаки, барча бино ва иншоотлар иктисодий ресурс сифатида микдор ва сифат жиҳатидан ҳисобга олиб борилиши зарур. Уларнинг ҳисобини юритиш ишини доимий амалга ошириш учун оддий ва тушунарли бўлсин. Бино ва иншоотлар килиш зарурки, у ҳамма учун оддий ва тушунарли бўлсин. Бино ва иншоотлар уларда истиқомат қилувчи ёки бўлмаса улардан фойдаланувчи аҳолининг, қолаверса давлатнинг умуммиллий бойлиги ҳисобланади. Унинг ҳисобини туғри юритиш ҳамда қийматини иктисодий жиҳатдан аниқ белгилаш қучмас мулк бозорини ривожлантиришда солиқ ва сугурта сибсатларини туғри юритишда, ашёвий – мулкий муносабатларни оқилона қарор топтиришда муҳим омил бўлади.

Бино ва иншоотлар кадастрини оқилона ва туғри юритишда ушбу объектларни кодлаш ҳамда таснифлаш муҳим аҳамиятга эгадир таснифлаш асосида, яъни бино ва иншоотларни алоҳида-алоҳида функционал моҳиятлари бўйича таснифларга ажратган ҳолда ҳисобини юритиш ёки қийматларини аниқлаш, ёхуд ҳуқуқий руйхатга олиш кадастрини енгиллаштиради. Объектларни кодлаш эса улар маълумотларини ягона компьютер тизимига солишни осонлаштиради. Утказилган таҳлиллар бино ва иншоотларни таснифлашда қуйидаги қоидаларга риоя қилиш зарурлигини қурғатди:

-таснифлаш фақатгина битта асосда амалга оширилиши зарур;
-бино ва иншоотларни бир-бирларидан ажратиш натижасида олинган кичик гуруҳлар узро ажралиб туришлари зарур. (масалан, уй-жойлар – нотураб жой бинолари);

-гуруҳларга бўлиниш жараёни доимий, ганаффуссиз бўлиши зарур. (яъни бино ва иншоотлар пайдо бўлиши ёки эскиларининг тикланиши билан мунтазам давом этади).

Бундай таснифлаш сузсиз ҳар бир аҳоли пунктидаги бино ва иншоотларни бир-бирларидан яққол ажратиш ҳамда улар кадастрини юритишни оқилона ташкил этиш имконини беради.

Хулоса қилиб эътроф этиш зарурки, мавжуд бино ва иншоотлар қийматини аниқлашга алоҳида этибор бериш, уларни юқоридаги тарзда таснифлаш ва кодлаш мамлакатда юритилаётган бино ва иншоотлар кадастрини такомиллаштиришда муҳим йўналишлар бўлади.

ЕРЛАРНИ МЕЛИОРАТИВ БАҲОЛАШДА ЛАНДШАФТ ТИЗИМЛИ ЁНДАШУВ

*Холиқов Р., Акбаралиева З., Мамаев И.
Фаргона давлат университети*

Ерларни мелиоратив баҳолаш, улардан табиий ресурс сифатида фойдаланишда муҳим босқич ҳисобланади. Мелиоратив баҳолаш орқали ҳудудларда амалга ошириладиган ҳужалик, агротехник гидротехник мелиоратив тадбирлар белгиланади. Ерларни мелиоратив баҳолаш ер ресурсларини ҳосилдорлик нуктаи назарда амалга оширилади. Маълумки ер ресурслар табиий хусусиятларидан ва ландшафт – экологик шароитидан келиб чиқиб ишлаб чиқаришнинг турли йўналишларда фойдаланишга жалб этилади. Лекин ҳар қандай ерларнинг мелиоратив ҳолати қатор табиий- иқлимий-, гидрологик- гидрогеологик, тупроқ мелиоратив шароитидан келиб чиқиб маълум тафовутларга эга бўлади. Бундай ерларнинг иктисодий самарадорлиги ҳам маълум табақаларга ажралади.

Ерларни мелиоратив баҳолаш ҳалқ ҳужалигининг турли тизимларида амалга оширилади. Масалан: ерларни сугориш учун баҳолаш гидрогеологик- мелиоратив, тупроқ-мелиоратив, агро-мелиоратив, ландшафт-мелиоратив, гидро-мелиоратив баҳолаш тамойиллари ишлаб чиқилган бўлиб ерларни турли ландшафт мелиоратив баҳолашга асосланган.

Ерларни мелиоратив баҳолашда бугунги кунга қадар бўлган тадқиқотларни илмий асосланган йўналишлари мавжуд. Ерларни мелиоратив баҳолашда ландшафтининг барча компонентлари мелиоратив компонент сифатида иштирок этади. Шунинг учун мелиоратив баҳо беришда компонентли ёндашув билан бирга мажмуали ёндашув ҳам мавжуд. Ҳар иккала ҳолатда ҳам илмий ва амалий тадқиқотларни асосий мазмуни табиий шароит нуктаи назардан ўрганишни ташкил этади. Демак ерларга мелиоратив баҳо беришда ҳам табиий шароитга мажмуали ёндашув муҳим омил ҳисобланади.

Республикамиз ҳудудининг 10% га яқин қисмини сугориладиган ерлар ташкил қилиб (4297.1 млн га) унинг ярмидан ортиғи (50.5%) турли даражада

1-жадвал

Проекциялар	Проекцияларнинг хусусий масштаблари ва бурчак хатоликлари кўрсаткичлари				
	Ўзбекистон Республикаси карталари учун				
1. Иккита стандарт параллелли тўғри тенг майдонли конусли проекция $\varphi_1=45^{\circ}00'$ $\varphi_2=37^{\circ}00'$ (Ўзбекистон Республикаси карталари учун)	φ	m	n	p	ω
	45	1,006	0,994	1	0 ^o 03
	44	1,0005	0,9998	1	0 00
	43	1,00015	0,9996	1	0 01
	42	1,002	0,9993	1	0 00
	41	1,002	0,998	1	0 02
	40	1,001	0,9996	1	0 00 16
	39	1,0001	0,9995	1	0 00 14
	38	1,0002	0,9994	1	0 00 09
	37	0,999	1,001	1	0 04
2. Тўғри тенг ораликли конусли проекция (Ўзбекистон Республикаси ва Зарафшон водийси карталари учун)	45	1	1,002	1,002	0 01
	44	1	1,031	1,031	0 00
	43	1	1,019	1,019	0 02
	42	1	1,021	1,021	0 01
	41	1	1,000	1,000	0 00
	40	1	1,016	1,016	0 03
	39	1	1,028	1,028	0 01
	38	1	1,013	1,013	0 02
37	1	1,003	1,003	0 02	
3. Боннинг тенг майдонли псевдо-конусли проекцияси (Зарафшон водийси карталари учун ҳам қўлланилиши мумкин)	45	1,001	1	1	2 05
	44	1,002	1	1	1 10
	43	1,000	1	1	0 23
	42	1,003	1	1	0 29
	41	1,000	1	1	0 15
	40	1,004	1	1	0 54
	39	1,002	1	1	0 43
	38	1,003	1	1	1 22
37	1,001	1	1	2 10	
4. Ламбертнинг тенг майдонли кийиш азимутал проекцияси (Фарғона водийси карталари учун)	Фарғона водийси карталари учун				
	z	m	n	p	ω
	0 ^o	1,0000	1,0000	1	0 ^o 00
	1 ^o	0,9998	1,0002	1	0 00
	2 ^o	0,9996	1,0004	1	0 01
	λ	m	n	p	Ω
	0 ^o (71 ^o)	1,0000	1,0000	1	0 ^o 00
	72 ^o	0,9999	1,00003	1	0 00 22
73 ^o	0,9995	1,0009	1	0 01 06	

Проекцияларни танлашнинг тайёргарлик ишлари босқичида ГИС-технологиялари дастурлари ва уларга мос келадиган компьютер техник

воситалари танланади. Ўтказилган тадқиқотларда ArcGIS, MapInfo ва бошқа дастурлар қўлланилган. Координата тизими танланиб, географик боғланиш объектлари аниқланди. Тўғри дискретли боғланишдан фойдаланилиб, картографик проекциялар қийматлари ҳисобланди, сўнгра ArcGIS ва MapInfo дастурлари орқали республикамиз ҳамда Зарафшон ва Фарғона водийлари учун танланган картографик проекциялар тузилди.

АДАБИЁТЛАР

1. Берлянт А.М. Картографический метод исследования — М.: МГУ, 1988. — 252 с.
2. Бугасвский Л.М. Математическая картография — М.: Златоуст. 1998. — 430 с.
3. Лурье И.К. Геоинформационное картографирование. Методы геоинформатики и цифровой обработки космических снимков. — М.: Изд-во КДУ, 2008. — 428 с.
4. Серапинас Б. Б. Математическая картография. — М.: Изд. центр «Академия», 2005. — 336 с.
5. Тикуннов В.С. Моделирование в картографии — М.: МГУ, 1997.—405 с. Maling, D.H. Coordinate Systems and Map Projections. Second Edition. Oxford: Pergamon Press, 1993.

БИНО ИНШОАТЛАР КАДАСТРИНИ ЮРИТИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Бабажанов А.Р., Успанкулов Б.
Тошкент архитектура қурилиш институти

Бино ва иншоотлар ишон ҳаёт-фаолияти учун зарур булган хусусиятлари билан тавсифланадилар. Улар узларининг максатли, функционал мохиятларига, конструктив схемаларига, ечимларига ва бошқа хусусиятларига қараб бир-бирларидан фарқ қиладилар. Бундан ташқари улар фойдаланиш ҳуқуқларига, ҳужалик мохиятларига ҳамда бугунги бозор шароитидаги тижоратли мохиятларига қараб ҳам бири иккинчисидан фарқланадилар. Бундай фарқларни эътиборга олиш, улардан оқилона ва самарали фойдаланишни ташкил этишда, зарурий ҳолларда тадбиркорлик фаолиятига тортинишда ва ниҳоят мамлакатда тижоратли кучмас мулк бозорини вужудга келтиришда муҳим аҳамият касб этади. Бу эса уз навбатида бино ва иншоотлар кадастрини юритилишини қисман такомиллаштиришни талаб қилмоқда.

Бино ва иншоотлар давлат кадастри улардан самарали фойдаланишни ва муҳофаза қилишни, мулк эгаларининг ва бу объектлардан бошқа фойдаланувчиларнинг ҳуқуқларини, шунингдек бинолар ва иншоотларга эгалик ҳуқуқи ва бошқа ашёвий ҳуқуқлар давлат руйхатидан утқазилишини.

Қабул қилинган тартибга биноан бино ва иншоотлар кадастрини юритиш уч босқичда амалга оширилади: Бино ва иншоотларнинг туман, шаҳар даража-сидаги ҳуқуқий, ҳужалик ва меъморий-қурилиш мақоми тугрисидаги маълумотларни туплаш ва кадастр дафтарида руйхатдан утқазини; объектларни чизмада жойлаштириб, кадастр планини тузиш; олинган босқичларда олинган